

Doç. Dr.
Nevzat ARTUÇAdıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi Tarih Bölümü
nartuc@adiyaman.edu.trORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5405-4862>Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted
Eser Geçmişi / Article Past: 26/05/2022 05/06/2022

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1121735>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Trablusgarp Savaşı'ndan Milli Mücadele'ye Türk-Senusi İlişkileri

Turkish-Senusi Relations from the War Of Tripolism to the National Struggle

Öz

II. Abdülhamid tarafından uygulamaya konulan İttihad-ı İslam Siyaseti çerçevesinde hem dünya üzerindeki Müslüman toplumlarla kurulan ilişkiler artırılmış hem de dış politikada caydırıcı bir güç odağına sahip olunmuştur. İttihad-ı İslam siyaseti, sanılanın aksine Müslümanların tek bir devlet bir çatısı altında olmasını değil, ilişkilerinin güçlendirilmesini ve ortak adımlar atılarak emperyalist güçlere karşı bir duruş sergilemeyi amaçlamıştır. II. Meşrutiyet döneminde İttihad-ı İslam siyaseti, dış politika unsuru olmaktan çıkartılıp daha etkili bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede Türk Senusi ilişkileri özel bir öneme sahiptir. Trablusgarp Savaşı yıllarında Enver Paşa'nın özel gayretleri ile gelişen ilişkiler, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yıllarında devam etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın da selefleri II. Abdülhamid ve Enver Paşa'nın siyasetlerine uygun şekilde Senusiler ile yakın ilişkileri devam ettirmiş olması, sonraki yıllarda Türkiye Cumhuriyeti'nin Libya politikasının belirlenmesinde temel olmuştur. Bugünkü Türk-Libya ilişkilerinin belirlenmesinde, Türkiye'nin Libya'daki olaylara kayıtsız kalmamasında Kuzey Afrika'daki beş asırlık Osmanlı egemenliği dışında, zikredilen tarihsel gerçeklerin rolü olduğu muhakkaktır. Çalışmamızda, Trablusgarp Savaşı'ndan Millî Mücadele sonlarına kadar olan Türk-Senusi ilişkileri tarihsel bir bütünlük içerisinde ana hatlarıyla ele alınmıştır. Konuyla ilgili derli toplu bilgiler, mevcut literatür ışığında ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu sayede yakın çağ Osmanlı Tarihi ve Kuzey Afrika tarihi yapılacak olan yeni araştırmalara katkı sağlamayı amaçlamaktayız.

Anahtar kelimeler: Kuzey Afrika, İttihad-ı İslam, Senusiler, Enver Paşa, II. Abdülhamid, Mustafa Kemal Paşa, Libya.

ATIF: ARTUÇ Nevzat, "Trablusgarp Savaşı'ndan Milli Mücadele'ye Türk-Senusi İlişkileri", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 8/2 (Haziran 2022), s. (283-298)

CITE: ARTUÇ Nevzat, "Turkish-Senusi Relations from the War Of Tripolism to the National Struggle", *Journal of History and Future*, 8/2 (June 2022), pp. (283-298)

Screened Turnitin

Abstract

Within the framework of the İttihad-ı İslam (Islamic Union) policy put into practice by Abdülhamid II, the relations established with the Muslim societies around the world were increased and a deterrent power focus was established with the Muslim societies around the world were increased and a deterrent power focus was achieved in foreign policy. Contrary to popular belief, the policy of the İttihad-ı İslam (Islamic Union) aimed to strengthen the relations of Muslims and to take a stance against the imperialist powers by taking joint steps. II. During the Second Constitutional Monarchy, the policy of the Islamic Union was removed from being a foreign policy element and started to be used more effectively. In this context, Turkish-Senusi relations have a special importance. The relations that developed with the special efforts of Enver Pasha during the years of the Tripoli War continued during the First World War and the National Struggle. The fact that Mustafa Kemal Pasha maintained close relations with the Senusis in accordance with the policies of his predecessors Abdulhamid II and Enver Pasha became the basis for determining the Libyan policy of the Republic of Turkey in the following years. It is certain that the historical facts mentioned, apart from the five centuries of Ottoman rule in North Africa, played a role in the determination of today's Turkish-Libyan relations and Turkey's indifference to the events in Libya. In our study, the Turkish-Senusi relations from the Tripoli War to the end of the National Struggle are discussed in a historical integrity with its main lines. It has been tried to present the tidy information on the subject in the light of the existing literature. In this way, we aim to contribute to new researches on the recent Ottoman History and the history of North Africa.

Key Words:

North Africa, İttihad-ı İslam (Islamic Union), Senuses, Enver Pasha, II. Abdülhamid, Mustafa Kemal Pasha, Libya.

Giriş

Senusilik, XIX. yüzyılın ilk yarısında Cezayir ulemasından Muhammed bin Ali es-Senusi tarafından kurulmuş bir tarikattır. Bingazi'de çok kısa süre içerisinde teşkilatlanan Senusiler, ilk olarak Beyda Zaviyesi'ni, ardından Çağbub Zaviyesi'ni kurdular. Trablusgarp'ın sahilden uzak ve nispeten otoriteden yoksun bölgesi Çağbub, 1854-1895 yılları arasında adeta Senusilerin merkezi oldu¹.

Senusilik dinde sadeliği, hurafelerden uzak bir yaşantıyı esas almıştır. Senusiler, dine sonradan sokulan hususları tasvip etmezler. Senusiliğin başlıca özellikleri; Hz. Muhammed'in benliğine nüfuz ederek olgunluğa erişmek, İslâm'ın özüne inmek, çöl insanlarına İslâm'ı öğretmek, aşırılıktan kaçınmak, namazların yalnız farzlarını kılmak, günde yalnızca bir defa abdest almak, diğer vakitler temiz bir taş veya toprakla teyemmüm yapmak, ezan ve Kur'an okurken

1 Kadir Özköse, *Muhammed Senusi (Hayatı ve Eserleri)*, İnsan Yay., İstanbul 2000, s. 40-41; Tufan Turan-Esin Tüylü Turan, "Libya'nın Tarihi Gelişimi İçerisinde Senusilik, Türk- Senusi ve Türkiye-Libya İlişkileri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 4, Sa. 19, 2011, s. 192.

müzik ve ahenge itibar etmemek². Tarikatın reisi, devamlılığı sağlamak adına Senusi ailesinden olacaktır. Tarikata giren her mürit, kötü alışkanlıklardan uzak durmak ve yeni bir üye kazandırmak zorundadır³. Senusiler, özel günler dışında, Cuma ve Pazartesi bir araya gelerek toplanırlardı. Bu toplantılarda; fakir fukaraya yemek verilmesinin ardından Şeyhin başkanlığı altında Kur'an okunur ve Hz. Muhammed anılırdı⁴. Senusiliğe girmek için özel ve gösterişli törenler gerektirmiyordu. Şeyh ile el sıkışmak ve Fatiha suresini okumak yeterliydi⁵.

Senusilik, siyasi karakterler taşıyan bir tarikattır. Muhammed bin Ali es-Senusi'nin hedefi önce Afrika'daki Müslümanların, daha sonra da bütün Müslümanların tek çatı altında birleştirilmesini sağlamaktır⁶. Kurucusunun hedefleri doğrultusunda hareket eden Senusilik, Anadolu, Hicaz, Cezayir, Tunus, Libya, Mısır, Orta Afrika ve Sudan'ın kuzeybatısı ile Büyük Sahra'da Tibu ve Tevarik kabileleri arasında yayılma imkânı bulmuştur⁷.

A-Trablusgarp Savaşı'na Kadar Türk Senusi İlişkileri

1-II. Abdülhamid ve Senusiler

İslam birliği siyasetine verdiği önemle bilinen II. Abdülhamid, sanılanın aksine hükümdarlığının ilk yıllarında Senusilerden çekinmiş ve mesafeli davranmıştır. Onun bu tutumunda bölgeden kendisine gönderilen hatalı ve eksik jurnaller etkili olmuştur. Nitekim söz konusu jurnallerin birinde; Senusilerin lideri Muhammed el-Mehdi'nin başına buyruk hareket ettiği, halifenin onurunu zedeleyecek davranışlar sergilediği şeklinde ifadelerin yer alması⁸ ve Senusilerin olası bir işgale karşı silahlanmaya başlamaları II. Abdülhamid tarafından endişeyle karşılanmıştır. Öte yandan 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı ve 1882 yılında Mısır'ın İngilizlerce işgal edilmesi sürecinde Senusilerin yapılan cihad çağrılarına sessiz kalmaları soğukluğun daha da artmasına neden olmuştur⁹. II. Abdülhamid bu kaygılar nedeniyle bölgede Senusilere karşı Nakşibendî ve Şazeliye tarikatlarını yaymaya çalıştı¹⁰. Muhammed el-Mehdi, olumsuz tavırlara rağmen Osmanlı Devleti'ni karşısına almamaya dikkat etmiştir¹¹.

-
- 2 Celal Tefvik Karasapan, *Libya (Trablusgarp, Bingazi ve Fizan)*, Ankara 1960, s. 172; Abdurrahman Çaycı, *Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)*, TTK Yay., Ankara 1995, s. 21-22; Turan-Turan, *a.g.m.*, s. 192.
 - 3 Karasapan, *a.g.e.*, s. 174.
 - 4 Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, *Senusiler ve Sultan ve Abdülhamid (Asr-ı Hamidi'de Alem-i İslam ve Senusiler)*, Ses Yay., İstanbul 1992, s. 45.
 - 5 "Senusiye" mad., *Anabritannica Ansiklopedisi*, C. 19, İstanbul 1990, s. 246-247; Filibeli Ahmed Hilmi, *a.g.e.*, s. 44.
 - 6 Özköse, *a.g.e.*, s. 41.
 - 7 Ahmet Kavas, "Osmanlı-Tibu Münasebetleri Büyük Sahra'da Reşade (Çad) ve Kavar (Nijer) Kazalarının Kurulması", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sa. 4, İstanbul 2000, s. 69-103.
 - 8 Karasapan, *a.g.e.*, s. 175.
 - 9 Ahmet Kavas, "Senusi, Muhammed Mehdi", *TDVİA*, C. 36, İstanbul 2009, s. 532.
 - 10 Filibeli Ahmed Hilmi, *a.g.e.*, s. 63-66, 89.
 - 11 Emir Şekip Arslan, *Bir Aydın Gözüyle Osmanlı Tarihi ve Birinci Dünya Savaşı Anıları*, (Çev. Selda Meydan-Ahmet Meydan), Çatı yay., İstanbul 2005, s. 288; Filibeli Ahmed Hilmi, *a.g.e.*, s. 69; Karasapan, *a.g.e.*, s. 179.

II. Abdülhamid, zamanla gönderilen jurnallerin doğru olmadığını görmüş ve Senusilerin Hilafet makamına karşı sadakatle bağlı olduklarına inanmıştır. Bu andan itibaren, Senusilere karşı sürdürmüş olduğu olumsuz tutumdan vazgeçmiştir. Bu amaçla 1884 yılında Bingazi dâhilindeki Senusi zaviyelerine dağıtılmak üzere bir miktar altın gönderilmiştir. Yaşanan olumlu gelişmeler üzerine Muhammed el-Mehdi, 1886 yılında Osmanlı Padişah'ına hitaben yazmış olduğu bağlılık ve sadakat mektubunu, güvendiği adamlarından Abdürrahim Efendi vasıtasıyla II. Abdülhamid'e takdim etmiştir. Osmanlı-Senusi ilişkileri II. Abdülhamid'in, Sadık el-Müeyyed ve Abdülaziz Efendileri yanlarında bir *Name-i Hümayun*¹² ve çeşitli hediyeler olduğu halde, 1887'de Cağbub'a ve 1895'te Kufra'ya göndermesiyle daha ileri boyuta taşınmıştır¹³. Senusiler, bölge halkının halifeye bağlılığını sağlamak adına azami çaba göstermişlerdir. Bu çabalardan memnuniyet duyan II. Abdülhamid, Senusi şeyhleri ile daha yakından ilgilenmiş, onlara özel hazırlanmış Kur'an-ı Kerim hediye etmiş, hatta çok sayıda Senusi şeyhine bir atıyye-i seniyye¹⁴ olarak hazineden para yardımında bulunulmasını sağlamıştır¹⁵.

II. Abdülhamid, Cezayir, Tunus ve Mısır'ın kaybından sonra Kuzey Afrika'daki tek Osmanlı toprağı olan Trablusgarp'ın savunulması için, 20 Ocak 1892 yılında daha önce Doğu Anadolu ve Yemen'de tesis edilmiş olan Hamidiye Alaylarını kurdurtmuştur. Trablusgarp ve Bingazi'de konuşlanmış olan, yerel aşiretler dışında bölgedeki Senusi müritlerinin de katılımıyla güçlendirilen Hamidiye Alayları, sadece Trablusgarp'ın değil, aynı zamanda Orta Afrika'ya kadar uzanan oldukça geniş sahadaki Müslüman toplumların emperyalist güçlere karşı savunulması amacına matuftu. Hamidiye Alayları'nın kuruluşu, hiç şüphesiz Türk-Senusi ilişkilerinin daha ileri bir noktaya taşınmasına büyük katkı sağlamıştır¹⁶.

B-Trablusgarp Savaşı Sırasında Türk-Senusi İşbirliğinin Tesisi

1-İttihatçı Subayların Trablusgarp'a Gelişi

Öteden beri Trablusgarp üzerinde gözü olan ve şiddetle yeni bir sömürgeye ihtiyaç duyan İtalya, 23 ve 28 Eylül 1911 tarihli peş peşe asılsız iki notanın ardından 29 Eylül 1911 yılında Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir¹⁷. Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa Hükümeti İtalya'nın Trablusgarp'a saldırması üzerine, Türk subaylarının Trablusgarp'a gönderilerek mücadele etme fikrine pek sıcak bakmamaktaydı. Buna karşılık İbrahim Hakkı Paşa'nın istifası sonrasında, 30 Eylül 1911'de kurulmuş olan Sait Paşa Hükümeti, Enver Bey'in ısrarlı çabaları sonrasında, bölgeye gönüllü Türk subaylarının gönderilmesine onay vermiştir¹⁸. Bu onay sonrasında Enver, Mustafa

12 Padişah tarafından yabancı bir hükümdara gönderilen mektup.

13 Kavas, "Senusi, Muhammed Mehdi", s. 532; Orhan Koloğlu, *Fizan Korkusu'ndan Libya Mücahitliği'ne*, Truva Yay. İstanbul 2008, s. 18.

14 Padişah'ın veya hanedan mensuplarının kendilerine hizmet eden kişilere vermiş oldukları hediye. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul 2011, s. 62.

15 Selim Deringil, *Simgeden Millete II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet*, İletişim Yay., İstanbul 2009, s. 185-186; Nevzat Artuç, *İttihat ve Terakki'nin İttihad-ı İslam Siyaseti Çerçevesinde İttihatçı-Senusi İlişkileri*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2013, s. 59-60.

16 Geniş bilgi için bkz. Nevzat Artuç, *Trablusgarp ve Bingazi'de Hamidiye Alayları*, Doruk Yayınları, İstanbul 2021.

17 Geniş bilgi için bkz. Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911 Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1989, s. 18-58.

18 Emir Şekip Arslan, *a.g.e.*, s. 290.

Kemal, Ömer Naci ve Sapançalı Hakkı gibi İttihatçı subaylardan oluşan grup, 9 Ekim 1911'de İstanbul'dan ayrılmıştır. 14 Ekim 1911'de İskenderiye'ye ulaşan söz konusu subaylar, yaklaşık bir haftalık bekleyişin ardından, 22-23 Ekim 1911'de trenle Trablusgarp'a hareket etmişlerdir¹⁹. İki haftalık uzun ve zorlu bir yolculuğun ardından, 7 Kasım 1911'de Tobruk'a ulaşmıştır²⁰. İstanbul'dan Türk subaylarının geldiğini haber alan bölgenin ileri gelenleri kısa süre içerisinde Enver Bey'in etrafında toplanmaya başlamışlardır. Senusi şeyhlerinden Seyyid Ömer, 3 Kasım 1911'de, iki bin kişilik mücahidiyle birlikte Enver Bey'in yanında olduğunu açıkladı. Bu tarihlerde *Yarbay* rütbesine yükseltilmiş olan Enver Bey, 23 Ocak 1912'de Bingazi Umum Kumandanlığı'na tayin edildi²¹.

2-Enver Bey ve Senusiler

Enver Bey, Trablusgarp'a geldikten sonra İttihad-ı İslâm siyasetine ağırlık vermiştir²². İslâmcılığın ön plana çıkmasının temel nedenleri; bölge halkı tarafından din dışında birleştirici başka bir unsurun kabul görmemesi ve hükümetin İtalyan işgaline karşı gerekli hassasiyeti gösterememesi olmuştur²³. Trablusgarp'ta etrafında toplanan on binlerce mücahitten çok etkilenen Enver Bey, İslâm Dünyası'nda bütün esir Müslümanların kurtarılabilceği bir hareketin doğacağı inancına bile kapılmıştır²⁴.

Enver Bey, Senusilerin lideri Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi ile çoğunlukla Derne ile Bingazi arasında yer alan Beyda Zaviyesi'nde görüşmüştür²⁵. Sait Paşa Hükümeti'nin istifası üzerine, 21 Temmuz 1912'de kurulan Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti, Enver Bey'in görüşmelerini takip ve teşvik etmekte, görüşmelere zarar verecek her türlü engelin kaldırılmasını arzulamaktadır²⁶.

Enver Bey, Trablusgarp Savaşı sırasında Derne ve Tobruk'ta görev yaptığı süre içerisinde adeta her alanda tek yetkili gibi davranmıştır²⁷. Trablusgarp'ta Senusilerin büyük sevgisini kazanmış olan Enver Bey hakkında, ölen Senusi Şeyhi Muhammed el-Mehdi'nin dirilmiş hali olduğu yönünde efsaneler bile üretilmiştir²⁸. Senusilerin lideri Ahmed eş-Şerif es-Senusi, Enver Bey'in özellikle İslâmcılık konusundaki fikirlerine tamamen katılmakta ve Türk Hükümeti çekilse bile onunla birlikte savaşı sürdürebileceklerine inanmaktadır²⁹. Enver Bey'i adeta bir kurtarıcı olarak görmeye başlayan Senusiler, şeyhleri gelmesede dahi, kendisini asla yalnız bırakmayacaklarını ifade etmişlerdir³⁰.

-
- 19 Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü (1881-1938)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. Ankara 1988, s. 14-15.
- 20 M. Şükrü Hanioglu, *Kendi Mektuplarında Enver Paşa*, Der Yay., İstanbul 1989, s. 78-90.
- 21 Genelkurmay ATASE Başkanlığı, *1911-1912 Osmanlı- İtalya Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1985, s. 68-69, 77.
- 22 Karasapan, *a.g.e.*, s. 187.
- 23 Orhan Koloğlu, "Libya: Osmanlı Dönemi", *TDVİA*, C. 27, Ankara 2003, s. 151.
- 24 Orhan Koloğlu, *Osmanlı Meclislerinde Libya ve Libyalılar*, Boyut Yay., İstanbul 2003, s. XLV.
- 25 Artuç, *İttihatçı-Senusi İlişkileri*, s. 96.
- 26 Artuç, *İttihatçı-Senusi İlişkileri*, s. 112.
- 27 Koloğlu, *Fizan Korkusundan...*, s. 174.
- 28 Philip H. Stoddard, *Teşkilat-ı Mahsusa*, (Çev. Tansel Demirel), Arba Yay., İstanbul 1993, s. 74.
- 29 Koloğlu, *Fizan Korkusundan...*, s. 166-167; Hanioglu, *a.g.e.*, s. 186.
- 30 Hanioglu, *a.g.e.*, s. 96-97; Ş. Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, C. II, İstanbul 1995, s. 239.

Enver Bey, Senusilerin lideri Ahmed eş-Şerif es-Senusi ile dostluk-kardeşlik esasına dayalı son derece samimi ilişkiler tesis etmeyi başarmıştır. Bu dostluk ikili arasındaki mektuplaşmalara yansımıştır. Nitekim Enver Bey, 27 Ocak 1912 tarihli mektubunda; Senusilerin lideri Ahmed eş-Şerif es-Senusi'den, içerisinde kendisine yönelik övücü sözler ile İtalyanlara karşı cihad çağrısının yer aldığı bir mektup aldığını ifade etmiştir. Enver Bey yaklaşık dört gün sonra, 31 Ocak 1912 tarihli bir başka mektubunda Ahmed eş-Şerif es-Senusi'den yeni bir mektup daha aldığını ifade etmektedir. Ahmed eş-Şerif es-Senusi ikinci mektubunda; Enver Bey'e iltifat etmiş, bütün inananları İtalyanlara karşı savaşmaya davet etmiş ve en kısa zamanda yanına gelip omuz omuza savaşacaklarını ifade etmiştir. Enver Bey, Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi'nin ruhuyla, vücuduyla gerçek bir vatansever olduğunu belirtmiştir³¹. Ayrıca İtalyanların pahalı hediyelerini reddederek hilafet makamına koşulsuz şartsız bağlılık gösteren Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi için “*Asil yürekli bir adam!*” tabirini kullanmıştır³².

Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi, Temmuz 1912'de kaleme aldığı üçüncü mektubunda Enver Bey için; “*Cesurların cesuru, ulu sultanın damadı, büyük aslan, gözbebeğimiz, kardeşimiz, asaletli Enver Bey. Allah seni daima zaferlere ulaştırsın!*” şeklinde övücü ifadeler yer vermiştir³³. Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi mektubun ilerleyen bölümlerinde ise Senusilerin Padişah-Halife'ye derin bir sevgi ile bağlı olduklarını belirtmiştir³⁴.

3-Uşi Barış Antlaşması Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

Trablusgarp Savaşı'nın devam ettirilmesi konusunda hararetli tartışmalar devam ederken, Osmanlı Devleti ile İtalya arasında, 15 Ekim 1912'de İsviçre'nin Lozan şehri yakınlarındaki Uşi semtinde barış antlaşması imzalanmıştır. Buna göre; Trablusgarp ve Bingazi'ye özerklik verilecek, On iki Ada'nın yönetimi geçici süreyle İtalyanlara bırakılacak, Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp ve Bingazi'deki menfaatlerini korumak amacıyla bir Naibissultan tayin edilecek, bölgedeki dini ve adli işlerin yürütülmesi için kadılar atanacaktı. Antlaşmanın gizli hükümlerinde; Osmanlı Hükümeti Trablusgarp ve Bingazi halkına yönelik bir *ferman-ı âli* yayınlayacak, Padişah'ı temsil edecek yani Naibissultan olacak zat ile dini görevlilerin tayininde İtalyan Hükümeti'nin onayı alınacak, Osmanlı Hükümeti Trablusgarp'a silah, mühimmat ve asker göndermeyecek, Seyyid İdris es-Senusi taraftarları için genel af ilan edilecekti³⁵.

Bâb-ı Âli, antlaşmanın gizli hükümleri gereğince, 16 Ekim 1912 tarihinde *Ferman-ı Âli* yayınlamıştır. Bu fermana göre; eski Evkâf Nazırı Şemsettin Bey, Trablusgarp ve Bingazi'deki Osmanlı menfaatlerini korumak üzere beş yıl süreyle Naibissultan olarak tayin edilmiş ve en kısa sürede bir kadı tayini gerçekleştirilmesine karar verilmiştir³⁶. Ayrıca Trablusgarp Vilayeti'ne

31 Hanioglu, *a.g.e.*, s. 114, 131. Hanioglu, söz konusu mektupların “Ma Chere” ve “Ah Chere” başlıklarıyla bir Alman hanıma yazıldığını ifade etmektedir. Zikredilen mektuplar, akademisyen Ernest Jaekch tarafından Almanya kamuoyunda Türkiye yanlısı bir siyasi hava meydana getirmek için 1912 yılında Berlin'de neşredilmiştir. Hanioglu, *a.g.e.*, s. 15.

32 Koloğlu, *Fizan Korkusundan...*, s. 174.

33 Koloğlu, *Fizan Korkusundan...*, s. 154-155.

34 Hanioglu, *a.g.e.*, s. 148-150.

35 Artuç, *İttihatçı-Senusi İlişkileri*, s. 113-114; İsrail Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, TTK Yay., Ankara 1995, s. 219-220.

36 T. Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.III, İletişim Yay., İstanbul 2000, C. III, s. 540-541.

gönderilen, 18 Ekim 1912 tarihli yazılı emirle, Uşi Barış Antlaşması hükümleri gereğince derhal çarpışmalara son verilmesi istenmiştir. Bu durum, barış görüşmelerinden haberdar edilmeyen Trablusgarp halkı için büyük bir şaşkınlığa sebep olmuştur. Zira Osmanlı Hükümeti, bir yıl önce cihada davet etmiş olduğu halkı, barışa ikna etmekte zorlanmıştır. Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi Osmanlı Hükümeti'nin vereceği her türlü karara saygılı olacağını, ancak Trablusgarp ve Bingazi halkının silahsız ve cephanesiz bırakılmamasını talep etmiştir. Hükümet, Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi'ye çeşitli hediyeler göndererek Senusilerin hem gönüllerini almaya hem de tepkilerini hafifletmeye çalışmış ancak başarılı olamamıştır³⁷.

Uşi Barış Antlaşması'ndan sonra Osmanlı gönüllü subaylarının büyük bir kısmının ayrılmasıyla birlikte ortaya çıkan otorite boşluğu Senusiler tarafından doldurulmuştur. Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi bütün yazışmalarında *el-Hükümetü's-Senusiyyetü'l-Celile* mührünü kullanmaya başlamıştır. Böylece Senusiler, müstakil bir hükümet olarak İtalyanlara karşı mücadeleyi devam ettirebileceklerdir. Ayrıca bütün kabile ve şeyhlere cihad çağrısı yapıldı. Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi, 2 Nisan 1914'te yayımlanan cihada devam beyannamesinde: Yüce Allah'a dualar etmiş, Allah'tan başka hiç kimseden korkmadıklarını, Hz. Muhammed'in yolundan asla sapmayacaklarını, Trablusgarp'ı işgal eden İtalyanların işgal devam ederken ileri sürmüş oldukları barışın şeriata aykırı olduğunu, Hz. Muhammed'in Hudeybiye ve Hendek barışlarını kendi memleketinde değil, müşriklerin memleketinde yaptığını ifade etmiştir. Senusilerin lideri, İtalyanların askeri ve teknolojik üstünlüklerinden korkmadıklarını Kur'an-ı Kerim'den ayetlerle açıklamaya çalışmış, asıl amaçlarının ilâ-yı kelimetullah olduğunu belirtmiş ve hiçbir devletin egemenliği altında yaşayamayacaklarını kesin bir dille ifade etmiştir³⁸.

C- Birinci Dünya Savaşı Sırasında Türk-Senusi İlişkileri

Padişah V. Mehmed Reşad, 11 Kasım 1914'te *Orduma, Donanmama* başlığı altında *cihad-ı ekber* ilan etti. Harbiye Nazırı Enver Paşa, cihad çağrısının Mısır, Trablusgarp, Tunus, Cezayir ve Habeşistan'da etkili olacağını düşünmekteydi. Bu amaçla Trablusgarp'a, 29 Nisan 1915'te içerisinde subayların ve halkı cihada davet edecek olan din görevlilerinin bulunduğu ikinci bir kabile daha göndermiştir³⁹. Hilafet makamının cihad çağrısına en erken olumlu yanıt veren lider Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi olmuştur⁴⁰.

İtalya, 1915 yılında saf değiştirerek Üçlü İtilaf'a dâhil olmuştu. İtalyanlar yeni durumları dolayısıyla, 20 Ağustos 1915 tarihli nota ile Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişlerdir. İtalyanlar, oldukça ilginç savaş gerekçelerinde; Trablusgarp'ta hala çok sayıda Osmanlı subayının görev yaptığını ve Enver Paşa'nın Senusilerin lideri Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi'ye mektuplar göndererek Trablusgarp halkını İtalya'ya karşı savaşa girmeye teşvik ettiğini iddia etmişlerdir. Esasında İtalyanlar söz konusu iddialarında ve korkularında pek de haksız sayılmazlardı. Zira Enver Paşa, Birinci Kanal Seferi sırasında yapmış olduğu bir konuşmasında; "*Mısır Seferi başarıya ulaşacaktır. Trablusgarp'a bir ruh üfleyeceğiz ve böylece İtalyanların başına yeni bir Habeşistan açacağız...*" sözleriyle Trablusgarp mücadelesinde kararlı oldukları mesajını vermiştir. İttihatçılar, Almanya'nın yardımıyla İtalyanların bu defa dize getirileceğine inanıyorlardı. Ayrıca

37 Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 223-224.

38 Özköse, *a.g.e.*, s. 263-265.

39 Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 250.

40 Karasapan, *a.g.e.*, s. 222.

Mısır sınırında, Senusilerin harekete geçirilmesiyle İngilizler zor durumda bırakılabilirdi. Nihayet İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi sebebiyle olağanüstü toplanan Meclis-i Vükelâ, 21 Ağustos 1915 tarihli kararlar Uşi Barış Antlaşması'nın feshedilmesine karar vermiştir⁴¹.

Osmanlı askeri makamlarına göre, Birinci Dünya Savaşı sırasında İngilizlere karşı başlatılmış olan Kanal Seferi'nin başarıya ulaşması için tek başına askerî harekâtın yeterli olamayacağını, aynı zamanda Mısır ve Hindistan'daki Müslümanlar tarafından İngiltere aleyhine geniş çaplı bir ayaklanma çıkartılması adeta bir zorunluluktu. Bu amaçla bizzat IV. Ordu Kumandanı Cemal Paşa tarafından kaleme alınan mektupla Afganistan Emiri Habibullah Han'ı cihada davet edilmiştir. Bu tedbir Hindistan'a yönelik bir tehdit oluşturmaya yönelikti. Öte yandan Senusilerin batıdan Mısır'a saldırarak İngilizleri zor durumda bırakmaları gerekmekteydi. Her iki operasyon amacına ulaştığında Kanal seferinin önü açılmış olacaktı. Senusileri ikna görevi Enver Paşa'ya düşmüştür. Kanal Seferi'nin başarıya ulaşması için Senusilerin vazgeçilmez bir unsur olduğuna inanan Enver Paşa, Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi'yi ikna edebilmek için büyük çaba göstermiştir⁴².

Enver Paşa, Süveyş Kanalı'nın ele geçirilmesi durumunda Senusiler ile Osmanlı kuvvetlerini bir çatı altında toplamayı arzuluyordu. Muhtemel bir birleşmenin ardından Kuzey Afrika'da cihada katılım adı altında çıkartılacak büyük çaplı ayaklanma ile kaybedilmiş Trablusgarp ve Mısır'ın geri alınabileceği umudunu taşıyordu. Onun bu kadar umutlu olmasında Almanya'nın güçlü denizaltı filosuyla İngiliz ablukasını yaracağı inancı etkili olmuştur. Enver Paşa'nın bu düşünceleri Almanya'nın menfaatleriyle örtüşüyordu⁴³. İngilizler, Enver Paşa-Senusi iş birliği çerçevesinde gerçekleştirilecek olan muhtemel bir harekâttan endişeye kapılmışlar ve yaklaşık bir buçuk ay içerisinde Mısır'daki asker sayısını artırarak 130.000'e çıkartmışlardır. İngilizler ayrıca cihad ilanının Belucistan, Afganistan ve Hindistan'a sıçramasını engellemek amacıyla kara propagandalar yaptırmaktan ve psikolojik savaş yöntemlerine başvurmaktan çekinmemişlerdir⁴⁴.

Senusiler Birinci Kanal Seferi'nde Kahire üzerine bir-iki küçük akın dışında, istenilen katkıyı sağlayamamışlardı. Bu tarihten itibaren, 1915 sonlarına kadar İngiliz birliklerine yönelik ciddi saldırılar gerçekleştirilememişlerdir. İkinci Kanal Seferi'nin Senusilerin yardımı olmadan başarıyla sonuçlandırılmayacağına inanan Enver Paşa, harekât öncesinde Senusilerden nasıl ve ne şekilde daha fazla istifade edilmesi hususunda çalışmalar yaptırmıştır⁴⁵.

İkinci Kanal Seferi sırasında İngilizleri en fazla tedirgin eden konu, IV. Ordu tarafından Süveyş Kanalı'na yapılacak taarruz sırasında, Senusilerin batıdan Mısır üzerine saldırımları ve Mısır halkı üzerinde etki ederek muhtemel bir isyana yol açabilecekleri endişesi olmuştur. İngilizler, Senusilere yardımda bulunan Mısırlıların en ağır şekilde cezalandırılacaklarını ifade ederek

41 Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 246-248, 251; Stoddard, *a.g.e.*, s. 81; Karasapan, *a.g.e.*, s. 223. Enver Paşa, 1917 yılında Alman General Ludendorf'a söylemiş olduğu şu sözlerle Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'tan asla vazgeçmeyeceğini kesin bir dille ifade etmiştir: "Biz Trablusgarp'ı İtalya'ya evvelce terk etmediğimiz gibi bu defa da kısmen ve fiilen orayı işgal etmekte bulunduğumuzdan bittabi eskisi gibi aksam-ı mahalli Osmanlı toprağı olarak muhafaza etmek isteriz." Artuç, *Trablusgarp ve Bingazi'de Hamidiye Alayları*, s. 199.

42 Nevzat Artuç, *Cemal Paşa, (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş İkinci Baskı)*, TTK Yayınları, Ankara 2019, s. 214.

43 Stoddard, *a.g.e.*, s. 94-95.

44 *Tanin*, Nr. 2154, 2218, 20 Aralık 1914/22 Şubat 1915.

45 Artuç, *İttihatçı-Senusi İlişkileri*, s. 150-159.

muhtemel bir isyan olayının önüne geçmek istemişlerdir. Senusiler için esas olan İslam Dini'dir. Hiçbir karşılık ve menfaat beklemeden Osmanlı Devleti'ni desteklemişlerdir⁴⁶. İkinci Kanal Seferi sırasında Senusiler, Mısır'daki İngiliz güçlerine karşı gerçekleştirmiş oldukları baskınlarla ağır zayıatlar verdirmişlerdir⁴⁷.

Öte yandan Trablusgarp'ın ilk Naibissultanı Şemsettin Bey'in görev süresinin dolmasının ardından yeni Naibissultanın kim olacağı tartışmaları başlamıştır. Bunun üzerine Sadrazam Said Halim Paşa ve Dâhiliye Nazırı Talat Paşa'nın hazır bulunduğu ancak Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın katılmadığı, 21 Haziran 1916 tarihli Meclis-i Vükelâ toplantısında alınan kararlar Trablusgarp ve Bingazi yeni Naibissultanı olarak Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi'nin atanmasına karar verilmiştir⁴⁸.

Nuri Bey, Trablusgarp'taki yeni mücadele stratejisinde kıyı bölgesinde bulunan İtalyanların, iç bölgelere kadar ilerlemesini önlemek için çalışmalar yapmıştır. Bu çerçevede Ocak ve Şubat 1917'de Trablus bölgesinden yapılan İtalyan çıkartma harekâtları başarıyla püskürtülmüştür. Ancak bölgede Mısırata Mutasarrıfı Ramazan Bey ve Vali Süleyman el-Baruni, vaktiyle ihtilaf yaşadıkları Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi ile ihtilaf içerisindeydi. Nuri Bey tüm çabalarına rağmen bu ihtilafı çözemedi ve 1918 Ocak başlarında İstanbul'a dönmek zorunda kaldı⁴⁹. Nuri Bey'in İstanbul'a dönmesiyle birlikte yaklaşık üç aydır Trablusgarp'ta bir otorite boşluğu meydana gelmiştir. Enver Paşa hem otorite boşluğunu doldurmak hem de Trablusgarp'ı kurtarmak konusunda ne kadar kararlı olduğunu göstermek amacıyla, 2 Nisan 1918 Nisan'da Şehzade Osman Fuad Efendi'nin Afrika Grupları Kumandanlığı'na tayin edilmesini sağlayan İrade-i Seniyye'yi çıkartmayı başardı. *Feriklik* unvanı verilen Şehzade Osman Fuad Efendi, almış olduğu bu üst düzey askeri rütbeyi yalnızca Trablusgarp görevi süresince kullanabilecekti⁵⁰. Şehzade Osman Fuad Efendi beraberindeki altmış kadar iyi yetişmiş Türk subayı ile, yaklaşık bir buçuk aylık zorlu bir yolculuğun ardından 17 Mayıs 1918'de Mısırata'ya ulaştı. Burada Vali Süleyman el-Baruni, askeri erkân ve yerli halk tarafından büyük bir sevgiyle karşılandı. Gördüğü ilgi ve sevgiden hoşnut kalan Şehzade Osman Fuad Efendi, karargâhının burada kurulmasını arzu etti⁵¹. Osmanlı Hanedanı'ndan bir şehzadenin Trablusgarp'a gelmiş olması Senusiler tarafından bir iltifat olarak kabul edilmiş ve oldukça gerginleşen siyasi havayı yumuşatmıştır⁵².

Şehzade Osman Fuad Efendi, Trablusgarp'ta önemli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bölgedeki Arap aşiretleri arasında yaşanan husumetler ve Seyyid İdris es-Senusi ile Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi arasındaki ihtilaf Trablusgarp'ın birliğine darbe vurmuştu. Öte yandan Seyyid İdris es-Senusi'nin İngiliz ve İtalyan taraftarı politikalar izlemesi de Senusilerin büyük bir kısmı tarafından hoş karşılanmamıştı. Şehzade Osman Fuad Efendi bu sıkıntılı tablo karşısında Enver

46 Artuç, *İttihatçı-Senusi İlişkileri*, s. 151-152.

47 Geniş bilgi için bkz. Artuç, *İttihatçı-Senusi İlişkileri*, s. 154-160.

48 Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi'ye, 1915 Ocak-Şubat aylarında, Padişah V. Mehmed Reşad tarafından *Vezaret* rütbesi verilmişti. Artuç, *İttihatçı-Senusi İlişkileri*, s. 164.

49 Nejdet Karaköse, "Birinci Dünya Savaşı'nda Trablusgarp Cephesi ve Afrika Grupları Kumandanı Nuri Paşa (Kılılgil)", *Tarihin Peşinde*, Yıl:2011, Sa., 6, s. 273-274.

50 Cevdet Kırpık, "II. Meşrutiyet'ten Sonra Şehzade Eğitiminde Değişim", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sa. 21, Mayıs 2010, s. 118.

51 "Trablusgarp'taki Muvaffakiyetler: Şehzade Osman Fuad Efendi Trablusgarp'ta", *Vakit*, Nr. 277, 28 Temmuz 1334 (28 Temmuz 1918), s. 1.

52 Koloğlu, *Mustafa Kemal'in Yanında İki Libyalı*, Ankara 1981, s. 35.

Paşa'ya mayıs, haziran ve ağustos aylarında üç ayrı mektup göndererek Seyyid İdris'e karşı Şeyh Ahmed eş-Şerif'e silah ve cephaneye yardımında bulunulmasının bölgedeki menfaatlerinin geleceği açısından zaruri olduğunu belirtmiştir. Öte yandan Padişah V. Mehmed Reşad, 28 Haziran 1918'de bir ferman yayınlarak; Trablusgarp halkının, 1911 yılından beri İtalyan işgaline karşı kahramanca mücadelesinin her türlü övgünün üzerinde olduğunu, Nuri Paşa'ya gösterilen ilgi ve teveccühten çok hoşnut kaldığını, saltanat ve hilafet makamlarına karşı gösterilen sadakatten dolayı çok mutlu olduğunu, bu tarihten itibaren Trablusgarp'ta kendisinin vekili olarak görev yapacak Şehzade Osman Fuad Efendi'ye destek olunmasını, birlik ve beraberlik içerisinde yapılacak mücadele ile Trablusgarp ve Bingazi'nin İtalyan işgalinden kurtarılacağına inandığını ifade etmiştir⁵³.

Şehzade Osman Fuad Efendi, Mondros Mütarekesi'ne kadar İtalyanlara karşı yürütülen mücadelenin liderliğini yaptı. Bu süre zarfında Trablusgarp, Bingazi ve Derne'deki limanlara Senusiler tarafından baskınlar düzenlenmesini sağladı. Alman denizaltılarının da yardımıyla İtalyanların denizden ulaşım ve haberleşme vasıtaları etkisiz hale getirilmesinde önemli rol oynadı⁵⁴. Bu başarıların kazanılmasında Şehzade'nin varlığı etkili olmuştur. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi nedeniyle, Şehzade Osman Fuad Efendi ve beraberindeki Türk Subayları savaşı sonlandırmak zorunda kalmışlardır⁵⁵.

D-Birinci Dünya Savaşı Sonrasında İttihatçı-Senusi İlişkileri

Trablusgarp'taki nüfuzunu amcazadesi Seyyid İdris es-Senusi'ye kaptırılmış olan Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi, yıllardır İtalyanlar ve İngilizler tarafından istenmeyen adam ilan edilmişti. Artık Trablusgarp'ta kalması, tehlikeli bir hal almış olan Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi, Cağbub'u terk ederek Sirte'ye gelmiştir. Harbiye Nazırı Enver Paşa, Teşkilat-ı Mahsusa üyesi Hüsamettin Bey ve Trablusgarp Mebusu Yusuf Şetvan Bey vasıtasıyla zor durumda bulunan yakın dostu Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi'yi İstanbul'a davet ederek yanında olduğunu göstermek istemiştir. Senusi liderinin İstanbul'a davet edilmesinin bir diğer nedeni, Şerif Hüseyin tarafından başlatılan hilafet makamını tartışmaya açan propagandalara cevap vermektir. Böylece İslâm Dünyası üzerinde büyük saygınlığı olan Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi'nin halifenin yanında olduğu mesajı verilmiş olacaktır⁵⁶. Bu arada Padişah V. Mehmed Reşad, 3 Temmuz 1918'de hayatını kaybetmiş, aynı gün Sultan VI. Mehmed Vahideddin tahta çıkmıştı⁵⁷. Enver Paşa'nın söz konusu davetini büyük bir memnuniyetle kabul eden Şeyh Ahmed eş-Şerif Senusi, yeni Padişah VI. Mehmed Vahideddin'e biat etmek ve kılıç kuşanma merasimine katılmak amacıyla yanında Senusi Şeyhlerinden Muhammed ez-Zavi, Binbaşı Muhammed Salih, Senusi zaviyeleri dervişlerinden Salih Ebu Urkup es-Senusi, özel doktoru Tabib Binbaşı Abdüsselam Beyler olduğu halde muhtemelen, 10-11 Ağustos 1918'de Sirte Körfezi'nde bir Alman denizaltısına binerek yola çıkmış, 30 Ağustos 1918'de İstanbul Sirkeci

-
- 53 Genelkurmay Başkanlığı, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, C. VI, s. -719-720; Nejdet Karaköse, *a.g.m.*, s. 276.
- 54 "Trablusgarp'taki Muvaffakiyetler: Şehzade Osman Fuad Efendi Trablusgarp'ta", *Vakit*, Nr. 277, 28 Temmuz 1334 (28 Temmuz 1918), s. 1.
- 55 Koloğlu, *Fizan Korkusundan...*, s. 243; Ali Vasıb Efendi, *Bir Şehzade'nin Hatıratı*, (Yayına Haz. Osman Selahaddin Osmanoğlu), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2004, s. 87; Kırpık, *a.g.m.*, s. 118.
- 56 Nihat Azamat, "Senusi, Ahmed Şerif", *TDVİA*, C. 36, İstanbul 2009, s. 528; Karasapan, *a.g.e.*, s. 226; Özkökse, *a.g.e.*, s. 76-77.
- 57 Tunaya, *a.g.e.*, C. II, s. 33; Y. Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, TTK Basımevi, C. III/IV, Ankara 1991, s. 348.

Tren İstasyonu'na ulaşmıştır. Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın isteğiyle Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi için devlet başkanlarına uygulanan büyük bir karşılama merasimi hazırlanmıştır⁵⁸.

Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi'nin İstanbul ziyareti devam ederken, tahta yeni çıkmış Padişah VI. Mehmed Vahideddin için kılıç kuşanma merasimi hazırlıkları devam etmekteydi. Nihayet gerekli hazırlıkların tamamlanmasının ardından, 31 Ağustos 1918'de Eyüp Sultan'da geleneksel *Taklid-i Seyf Alayı* (Kılıç Kuşanma) merasimi düzenlendi⁵⁹. Yeni Padişah'a Hz. Ömer'in kılıcını kuşatma görevi, Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi'ye tevdi edildi⁶⁰.

Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi, merasimin sona ermesinin ardından Mecidiye Kasrı'na dönmüş ve istirahat çekilmiştir. Yaklaşık bir günlük istirahatin ardından, 2 Eylül 1918'de Bâb-ı Âli'ye gelerek Sadrazam Talat Paşa, Şeyhülislam Musa Kazım Efendi ve Harbiye Nazırı Enver Paşa hazretlerini makamlarında ziyaret ederek fikir alışverişlerinde bulunmuştur⁶¹.

Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi'nin İstanbul ziyareti yerli ve yabancı basında büyük bir ilgiyle karşılandı⁶². Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi, 3 Eylül 1918'de misafir olduğu Topkapı Sarayı'nda gazetecileri kabul ederek özetle şu şeklide bir açıklama yapmıştır: Afrika dışına ilk kez çıktığını, seyahati esnasında kendisine gösterilen ilgi ve sevgiden dolayı memnun olduğunu, yeni Padişah-Halife VI. Mehmed Vahideddin'e biat etmek ve tanışmak için geldiğini ifade etmiştir. Ayrıca Şerif Hüseyin'in hilafet makamına karşı isyan etmesini ihanet olarak değerlendiren Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi, bu olayın Afrika Müslümanları üzerinde son derece büyük bir üzüntüye sebebiyet verdiğini söylemiştir. Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi ayrıca İtalya ile yaşanan, 1911 Trablusgarp Savaşı'nda bir Osmanlı şehrinin şan ve şerefi için kahramanca mücadele edildiğini ve İtalyanları kıyıya hapsedtiklerini söylemiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda halifenin cihad emriyle birlikte Birinci ve İkinci Kanal Seferi'ne katıldıklarını, levazım ve ulaşım imkânlarının azlığı nedeniyle Mısır içlerine kadar gidemediklerini belirtmiştir⁶³. Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi, 21 Eylül 1918'de Kurban Bayramı vesilesiyle Dolmabahçe'de yapılan bayramlaşma merasimine katılmış, Sultan VI. Mehmed Vahideddin için dua etmiştir⁶⁴.

E-Millî Mücadele Dönemi Türk Senusi İlişkileri

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından İtilaf Devletleri'nin özellikle İtalyanların baskısı nedeniyle Padişah VI. Mehmed Vahideddin, Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi'nin Trablusgarp'a dönmesine izin verememişti. Takip eden günlerde ise, güvenlik gerekçelerinden dolayı, Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi'nin İstanbul'dan ayrılmasını ve Bursa'da ikamet etmesini uygun görmüştü. Padişah VI. Mehmed Vahideddin'in söz konusu kararı üzerine, kısa süre içerisinde İstanbul'dan ayrılan Şeyh Ahmed-eş Şerif es-Senusi, 5 Kasım 1918'de Bursa'ya geldi. Burada Celal Bayar, Ali Fuad Cebesoy gibi Millî Mücadele'nin lider kadrosunda yer alan isimlerle

58 Azamat, *a.g.m.*, s. 528; Artuç, *İttihatçı-Senusi İlişkileri*, s.179.

59 *Takvim-i Vekayi*, Nr. 3332, 31 Ağustos 1334; Artuç, *İttihatçı-Senusi İlişkileri*, s. 182.

60 Koloğlu, *Mustafa Kemal'in Yanında İki Libyalı*, s. 29-30; Artuç, *İttihatçı-Senusi İlişkileri*, s. 182.

61 *Takvim-i Vekayi*, Nr. 3335, 3 Eylül 1334; Koloğlu, *Mustafa Kemal'in Yanında İki Libyalı*, s. 32; Artuç, *İttihatçı-Senusi İlişkileri*, s. 183.

62 Azamat, *a.g.m.*, s. 528.

63 "Şeyh Senusi Hazretleriyle Mülakat", *Vakit*, Nr. 313, 4 Eylül 1918.

64 Koloğlu, *Mustafa Kemal'in Yanında İki Libyalı*, s. 37-38.

görüşmelerde bulundu⁶⁵. İşgalci Yunan ordularının Bursa'ya hareket etmesi üzerine, yirmi ay kadar ikamet ettiği Bursa'dan ayrılarak Konya'ya geçmek zorunda kalmıştır. Şeyh Ahmed-eş Şerif es-Senusi, bir süre Konya'da kalıp Millî Mücadele'ye destek olunması yolunda çalışmalarında bulduktan sonra 15 Kasım 1920'de Ankara'ya gelmiştir. Burada büyük bir törenle ve coşkuyla karşılandı. Yaklaşık on bir gün sonra, Mustafa Kemal Paşa ile bir yemekte görüşme imkânı elde etti. Mustafa Kemal Paşa'ya mücevher kakmalı bir kılıçla, ayetlerle süslenmiş bir kemer hediye etmiştir. Oldukça duygulanan Mustafa Kemal Paşa söz alarak Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi için özetle şu değerlendirmelerde bulunmuştur: ...*Bugün huzurlarıyla şeref duyduğumuz zat, İslâm âleminde büyük bir esasa dayanan kutsal bir teşkilatın koruyucusu ve başkanlığında bulunan yüce bir kişidir. Senusiler, başta Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi olmak üzere bütün İslam âleminde olağanüstü bir şeref ve saygı sağladıktan başka, bütün Afrika'da övgüyle bahsedilecek bir İslam teşkilatı vücuda getirmişlerdir. ... Trablusgarp Savaşı sırasında Senusiler ile İtalyanlara karşı omuz omuza çarpıştık. Birinci Balkan Savaşı nedeniyle İstanbul'a dönmek zorunda kaldık. Ancak Senusiler, cihadı bugüne kadar devam ettirmişlerdir. İşte bu kararlılık yüzünden İtalyanlar, kıyıya hapsedilmiş, içerilere kadar sokulamamışlardır. Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi, bazı tedbirler almak için İstanbul'a gelmiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşı sona erince, mecburen İstanbul'da kalmaya devam etmiştir... İngilizlerin İstanbul'u işgale başladıkları gün, Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi Bursa'da idi. İşgali protesto ederek, bağımsızlık yolunda direnmemizi tavsiye ederek bizi cesaretlendirmiştir. Ülkemizin onuru için bizimle çalışmaktadırlar... Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi hazretlerinin şimdi yapacağı hizmetler daha önceden yapmış olduklarını taçlandıracak mahiyettedir. İslâm Dünyası'nın merkez dayanağı olan Türkiye'nin güçlenmesine yardımcı olmaktadır. Kendisine şahsım ve Türkiye Büyük Millet Meclisi adına şükranlarımı sunarım⁶⁶.*

Bu güzel konuşmanın ardından söz alan Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi ise Millî Mücadele'ye destek olmasının yegâne gerekçesinin cihad olduğunu şu sözlerle ifade etmeye çalışmıştır: *Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, Anadolu'da İslamiyet'in yok olmasının muhakkak görüldüğü ve umutların kesildiği bir anda savaşa başlamışlardır. Bu mücadeleyi bütün samimiyetimle takdir eder, bu kutsal savaşın zaferle sonuçlanması için bütün kalbimle dua edeceğim. Cihada ait bir şeyi canlandıranlara yüz şehid sevabı verilir. Hayatı boyunca İslâm'ın varlığına hizmet edenler ne kadar yüce insanlardır. Belki cihad gerekli değildir diyenler de olabilir. Oysa Hz. Muhammed'in hadisi, böyle konuşanların en şiddetli azaplarla cezalandırılacaklarını beyan etmektedir. Dolayısıyla cihada kalkışmanızı takdir eder ve İslâmiyet'in yeniden yücelmesi için dua ederim. Mustafa Kemal Paşa konuşmalarında hakkımızda saygı gösterdiler. Kendisine teşekkür ederim. Kötülükle iyiliği ayırt edebildiğim günden beri, düşüncelerimi ve dualarımı hep İslamiyet'in yücelmesine ayırdım. İçerisinde bulunduğumuz Türkiye Büyük Millet Meclisi ile aynı amaca doğru yürüdüğümüze eminim. Sizinle İslâm'ın mücahidi ve duacıyım. Asıl gayemiz olan İttihad-ı İslâm için her şekilde hizmet etmeye hazırım⁶⁷. Şeyh Ahmed-eş Şerif es-Senusi, Millî Mücadele'yi İslâm âleminin en büyük cihadı olarak görmüş ve açıkça desteklemiştir. Padişah VI. Mehmed Vahideddin'e yazmış olduğu mektubunda bu desteğin gerekçelerini şu şekilde açıklamıştır: ... *Mustafa Kemal Paşa din düşmanı Yunan Kralı Konstantin'e karşı cihad kılıcı ile kurtuluşu sağlamağa çalışıyor. Konstantin alçağının mel'un askerleri Osmanlı milletini mahvetmek niyet ve amacıyla saldırdığı halde, Mustafa**

65 Artuç, *İttihatçı-Senusi İlişkileri*, s. 187-188.

66 Özköse, *a.g.e.*, s. 267-268.

67 Özköse, *a.g.e.*, s. 269.

*Kemal Paşa, o sayısız düşman askerlerini perişan ederek ve bozarak kaçmağa zorlamış ve kedere boğmuştur. Peygamber Efendimiz Hazretleri hürmetine Allah Mustafa Kemal Paşa'yı korusun ve esirgesin...*⁶⁸

Şeyh Ahmed-eş Şerif es-Senusi, Millî Mücadele'yi açıkça desteklemiş olması nedeniyle İtilaf Devletleri tarafından sıkı bir takibe alınmıştır. Hatta İstanbul'da kendisiyle ilişkisi olan kimseler hakkında bile tahkikatlar yapılmıştır⁶⁹. Şeyh Ahmed-eş Şerif es-Senusi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı İtilaf Devletleri yanlısı ayaklanmalara karşı Anadolu'yu dolaşıp konuşmalar yaptı. Şeyh Ahmed-eş Şerif es-Senusi, Millî Mücadele sonrasında Kufra'ya dönmek istemiş, ancak İngiliz ve İtalyanların şiddetli muhalefeti nedeniyle mümkün olmamıştır. Şeyh Ahmed-eş Şerif es-Senusi'nin Trablusgarp'a geri dönmesiyle ilgili Ömer Muhtar, Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektup göndermiş ancak söz konusu mektup yerine ulaşmamıştır. Söz konusu baskılar nedeniyle oldukça zor günler geçiren Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi, Hicaz'a gidebilmiştir. Günlerini ibadetle geçiren Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi 10 Mart 1933'te Medine'de vefat etmiştir⁷⁰. Ancak Türk-Libya ilişkileri bu temeller üzerinde her geçen dönem daha fazla güçlenerek gelişmiştir.

Sonuç

Türk-Senusi ilişkilerinin temellerini öncelikle İslâmcılık siyasetinde aramak en doğru yaklaşım olacaktır. İslâmcılık, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren var olmuş, merkezi otorite ile adeta iç içe geçmiş ve zamanla siyasallaşmış bir olgudur. İslâmcılık anlayışı, II. Abdülhamid ile *İttihad-ı İslâm*'a dönüşmüştür. II. Abdülhamid, *İttihad-ı İslâm* siyaseti ile hilafet kavramını gerek iç ve gerekse dış siyasette etkili bir araç olarak ön plana çıkartmış, bu sayede uluslararası alanda etkili bir diplomatik güce sahip olmuştur. *İttihad-ı İslâm* siyaseti, II. Meşrutiyet döneminde İttihatçı kadrolar tarafından da etkili bir şekilde kullanılmıştır. Ancak günümüzde bir kısım akademik çalışmada İslamcılık konusu maalesef tarihi perspektifinden farklı olarak Müslüman milletlerin tek çatı altında toplanması gibi dar kapsamlı ve yanlış bir şekilde anlatılmaktadır. Oysaki ne II. Abdülhamid'in ne de İttihatçıların İslamcılık siyasetlerinde Müslüman milletlerin tek çatı altında toplanılması gibi bir amaç güdülmüştür. Her iki dönemin siyasetlerinde temel belirleyici hedef Müslüman toplumlarıyla temasa geçmek, iş birliğini artırmak ve emperyalist güçlere karşı dayanışma gücünü ortaya çıkartmak olmuştur. Türk-Senusi ilişkilerinde yakalanan başarı aslında Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz kara propagandası olarak ileri sürülen "İslamcılık siyaseti başarısız olmuştur?" algısını tamamen çürütecek mahiyettedir. Zira İslamcılık siyasetini, Kuzey Afrika, Ortadoğu, Uzakdoğu ve Hindistan Müslümanları ile kurulan samimi ilişkileri görmezden gelerek yalnızca Şerif Hüseyin'in ihaneti ile ilişkilendiren, Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesini İslamcılığın başarısızlığı olarak açıklayan zihniyetin de artık bu yanlıştan döneceğine ve gelecekteki tarih yazımlarında bu tarihi hakikatin mutlak surette göz önüne alınacağına inancımız tamdır.

Türk-Senusi ilişkilerinin gelişmesinde en önemli pay sahibi hiç şüphesiz Enver Paşa olmuştur. Enver Paşa, Trablusgarp Savaşı sırasında Derne ve Tobruk'ta görev yaptığı süre içerisinde Hükümet ile Senusiler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi ve yürütülmesi hususunda

68 Koloğlu, *Mustafa Kemal'in Yanında İki Libyalı*, s. 142-143.

69 Artuç, *İttihatçı-Senusi İlişkileri*, s. 190.

70 Koloğlu, *Fizan Korkusundan...*, s. 248-249; Sadık Erdaş, "Şeyh Ahmd Eş-Şerif Es-Senusi", *ATAM Atatürk Ansiklopedisi*, ataturkansiklopedisi.gov.tr, 2021, s. 1-7.

adeta tek yetkili gibi davranmıştır. Senusilerin büyük sevgisini kazanmış olan Enver Bey hakkında, ölen Senusi Şeyhi Muhammed el-Mehdi'nin dirilmiş hali olduğu yönünde efsaneler üretilmiştir. Senusilerin Enver Paşa'yı bu kadar çok benimsemiş olmalarında kendilerine karşı sergilemiş olduğu samimi duyguların dışında, halifenin müstakbel damadı olması etkili olmuştur. Bu gerçeğin farkında olan Enver Paşa, Senusiler ile ilgili neredeyse bütün yazışmalarında *damad-ı hazret-i şehriyari* unvanını kullanmaya özen göstermiştir.

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı sonlarında bile Trablusgarp ve Senusiler ile ilişkisini hiçbir zaman kopartmamış, 2 Nisan 1918 Nisan'da Şehzade Osman Fuad Efendi'yi Afrika Grupları Kumandanlığına tayin ederek bu gerçeği bütün dünyaya ilan etmiştir. Trablusgarp Savaşı sırasında başlayan Türk-Senusi yakınlaşması, takip eden yıllarda artarak devam etmiştir. Bölgeye gelen Enver Bey, Fethi Bey ve Mustafa Kemal Bey gibi nitelikli Türk subayları hem bölge halkına hem de Senusilere vatan ve millet sevgisini kazandırmış ve düşmanla nasıl mücadele edilmesi gerektiğini öğretmişlerdir. Bu yüzden 1911'de başlayan Trablusgarp Savaşı, 1912 Uşi Antlaşması ile sona ermemiştir. Trablusgarp'taki direniş, II. Dünya Savaşı yıllarına kadar devam etmiştir.

Türk-Senusi ilişkileri, Millî Mücadele Dönemi'nde olumlu şeklide devam etmiştir. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından İtilaf Devletleri'nin baskısı nedeniyle İstanbul'dan ayrılan Şeyh Ahmed-eş Şerif es-Senusi, 5 Kasım 1918'de Bursa'ya gelmiştir. Burada Celal Bayar, Ali Fuad Cebesoy gibi eski İttihatçılarla, Millî Mücadele hakkında görüş alışverişinde bulunmuştur. Şeyh Ahmed-eş Şerif es-Senusi, Millî Mücadele'yi İslâm âleminin en büyük cihadı olarak görmüş ve açıkça desteklemiştir. Ayrıca Ankara'ya gelerek Trablusgarp Savaşı yıllarından tanıdığı Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş ve desteğini bizzat ifade etmiştir.

KAYNAKÇA

a-Gazete ve Dergiler

Takvim-i Vekayi, Vakıt.

b-Tetkik Eserler ve Hatıralar

ALİ VASİB EFENDİ, *Bir Şehzade'nin Hatıratı*, (Yayına Haz. Osman Selahaddin Osmanoğlu), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2004.

ARSLAN, Emir Şekip, *Bir Aydın Gözüyle Osmanlı Tarihi ve Birinci Dünya Savaşı Anıları*, (Çev. Selda Meydan-Ahmet Meydan), Çatı Yay., İstanbul 2005.

ARTUÇ, Nevzat, *İttihatçıların İttihad-ı İslam Siyaseti Çerçevesinde İttihatçı-Senusi İlişkileri*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2013.

_____, *Cemal Paşa (Askeri ve Siyasi Hayatı) (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş İkinci Baskı)*, Türk tarih Kurumu Yay., Ankara 2019.

_____, *Türk İnkılâp Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2014.

_____, *Trablusgarp ve Bingazi'de Hamidiye Alayları*, Doruk Yay., İstanbul 2021.

AYDEMİR, Ş. Süreyya, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, C. II, İstanbul 1995.

AZAMAT, Nihat, "Senusi, Ahmed Şerif", *TDVİA*, C. 36, İstanbul 2009, s. 528-529.

- BAYUR, Y. Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, TTK Basımevi, C. III/IV, Ankara 1991.
- ÇAYCI, Abdurrahman, *Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)*, TTK Yay., Ankara 1995.
- DERİNGİL, Selim, *Simgeden Millete II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet*, İletişim Yay., İstanbul 2009.
- ERDAŞ, Sadık. "Şeyh Ahmd Eş-Şerif Es-Senusi", ATAM Atatürk Ansiklopedisi, atatürkansiklopedisi.gov.tr, 2021, s. 1-7.
- EMİR ŞEKİP ARSLAN, *Bir Aydın Gözüyle Osmanlı Tarihi ve Birinci Dünya Savaşı Anıları*, (Çev: Selda Meydan-Ahmet Meydan), Çatı Yay., İstanbul 2005.
- GENELKURMAY ATASE BAŞKANLIĞI, *1911-1912 Osmanlı- İtalya Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1985.
- HANİOĞLU, M. Şükrü, *Kendi mektuplarında Enver Paşa*, Der Yay., İstanbul 1989.
- KARASAPAN, Celal Tevfik, *Libya (Trablusgarp, Bingazi ve Fizan)*, Ankara 1960.
- KARAKÖSE, Nejdet, "Birinci Dünya Savaşı'nda Trablusgarp Cephesi ve Afrika Grupları Kumandanı Nuri Paşa (Kıllıgil)", *Tarihin Peşinde*, Yıl:2011, Sa., 6, s. 251-282.
- KAVAS, Ahmet, "Senusi, Muhammed Mehdi", *TDVİA*, C. 36, İstanbul 2009, s. 531-533.
- _____, "Osmanlı- Tibu Münasebetleri. Büyük Sahra'da Reşade (Çad) ve Kavar (Nijer) Kazalarının Kurulması", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sa. 4, İstanbul 2000, s. 69-103.
- KIRPIK, Cevdet, "II. Meşrutiyet'ten Sonra Şehzade Eğitiminde Değişim", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sa. 21, Mayıs 2010, s. 99-130.
- KOCATÜRK, Utkan, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü (1881-1938)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. Ankara 1988.
- KOLOĞLU, Orhan "Libya: Osmanlı Dönemi", *TDVİA*, C. 27, Ankara 2003.
- _____, *Osmanlı Meclislerinde Libya ve Libyalılar*, Boyut Yay., İstanbul 2003.
- _____, *Mustafa Kemal'in Yanında İki Libyalı Lider (Ahmet Şerif-Süleyman Baruni)*, Ankara 1981.
- _____, *Fizan Korkusundan Libya Mücahitliğine*, Truva Yay., İstanbul 2008.
- KURTCEPHE, İsrail. *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, TTK Yay., Ankara 1995.
- ÖZKÖKSE, Kadir. *Muhammed Senusi (Hayatı, Eserleri, Hareketi)*, İnsan Yay., İstanbul 2000.
- "Senusiye" mad., *Anabritannica Ansiklopedisi*, C. 19, İstanbul 1990, s. 246-247.
- ÖKE, Mim Kemal, *Hilafet Hareketleri*, İrfan Yay., İstanbul 2005.
- ÖZCAN, Azmi, "Sultan II. Abdülhamid ve Hindistan Müslümanları", *Sultan II. Abdülhamid ve Devri Semineri (27-29 Mayıs 1992)*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1994, s. 125-139).
- STODDARD, Philip H, *Teşkilat-ı Mahsusa*, (Çev. Tansel Demirel), Arba Yay., İstanbul

1993.

ŞEBBENDERZADE FİLİBELİ HİLMİ, *Senusiler ve Sultan Abdülhamid (Asr-ı Hamidi'de Alem-i İslâm ve Senusiler)*, Ses Yay., İstanbul 1992.

ŞIVGIN, Hale, *Trablusgarp Savaşı ve 1911 Türk İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1989.

TUNAYA, T. Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. II-III, İletişim Yay., İstanbul 2000.

TURAN, Tufan- TURAN, Esin Tüylü, "Libya'nın Tarihi Gelişimi İçerisinde Senusilik, Türk-Senusi ve Türkiye-Libya İlişkileri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 4, Sa. 19, 2011, s. 190-206.

ÜNAL, Mehmet Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul 2011.